

Erol Güngör Düşüncesinde Sahih Bir Modernleşmeyi Mümkün Kılacak Bir Unsur Olarak Milli Kültür

In Erol Güngör's Thought, National Culture as the Element That Makes Real
Modernization Possible

SEDAT GENCER *

* Lect. Phd., Bitlis Eren University, Department of Common Courses, 13000, Bitlis/Türkiye,
E-Mail: sgencer@beu.edu.tr
 <https://orcid.org/0000-0001-6873-4391>

Öz: Erol Güngör milliyetçi-muhafazakâr camianın önde gelen isimlerinden biridir. 1950'li yılların ortasında başlayan düşünsel faaliyeti 1980'li yılların başına kadar devam etmiştir. Erol Güngör akademi dışındaki kitapları ve makaleleri ile oldukça tanınmış bir entelektüeldir. Türkiye'de sol düşüncenin 1960'lı yıllardaki yükselişi ve solun ülke meselelerini siyaset ve iktisada öncelik vererek değerlendiren yaklaşımına kültür ve tarihe vurgu yapan sosyolojik bir perspektifle yanıt vermiştir. Modernleşme sürecini kültür kavramı etrafında tahlil etmiştir. Çalışmalarında sürekli vurguladığı husus; modernleşme tecrübesi sonucunda milli bir kültürün kurulamamış olmasıdır. Bu makale onun kültür üzerine geliştirdiği yorum ve düşünceleri tarihsel gelişimleri içinde kavrama çabasıdır. Kültüre yaklaşımını bütüncül olarak gösterme isteği bu çalışmayı yapmanın diğer bir amacıdır. Makale Erol Güngör'ü, takipçisi olduğu geleneğin referansları ve ayrıca onun yaklaşımı ile örtüşen literatür eşliğinde analiz etmiştir. Neticede bu makale bütün ömrü boyunca kültürün medeniyet yaratma kapasitesine dikkat çekmiş bir entelektüelin günümüz koşullarında da hâlâ önemini koruduğunu göstermek amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Kültür, Milliyetçilik, Modernleşme, Batılulaşma, Aydın

Abstract: Erol Güngör is one of the leading figures of the nationalist-conservative community. His intellectual activity, which began in the mid-1950s, continued until the early 1980s. Erol Güngör has been quite influential as an intellectual through his books outside academia, as well as his articles and essays in magazines and newspapers. He responded to the rise of leftist thought in Turkey in the 1960s and the approach of this tradition, which evaluated the country's issues by giving priority to politics and economics, with a sociological perspective that emphasized culture and history. He analyzed the process of modernization around the concept of culture. The point he constantly emphasizes in his works is that a national culture has not been established in Turkey as a result of the long modernization experience. This article attempts to comprehend his interpretations and ideas on culture within their historical development. Another aim of this study is to demonstrate his holistic approach to culture. The article does this by comparing Erol Güngör with the references of the tradition he followed and also with the literature that overlaps with his approach. As a result, this article was written to show that an intellectual who drew attention to the capacity of culture to create civilization throughout his life still maintains his importance in today's conditions.

Keywords: Culture, Nationalism, Modernization, Westernization, Intellectual

Gönderim 28 Mart 2024
Düzeltilmiş Gönderim 9 Haziran 2024
Kabul 26 Haziran 2024

Received 28 March 2024
Received in revised form 9 June 2024
Accepted 26 June 2024

Giriş

Milliyetçi-muhafazakâr gelenek içinde “milli kültür” meselesi temel bir problematiktir. Bu meseleyi teorik ve kavramsal çerçevede derinlikli olarak işlemeye çalışan isimlerden biri de Erol Güngör’dür. Erol Güngör (1938-1983) bu gelenek içinde -bilimsel yaklaşımdan taviz vermeden- kültürün sürekliliğini tarihsel zeminde ele alabilmiş önemli bir entelektüeldir. Güngör bir sosyal psikolog olarak kendisini Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan çizgisinde sosyal bilimlere dayalı bir milliyetçi yaklaşımın temsilcisi saymaktadır. * Siyasi ve iktisadi perspektife yaslanan analiz biçimlerine karşı tarihi ve kültürü ön plana çıkararak toplumu anlama gayreti içinde olmuştur (Güngör, 1997: 9). Sosyal psikoloji alanında parlak bir kariyere sahip olan Güngör, bu birikimini de kullanarak Türkiye’nin modernleşme sürecini tarihsel-sosyolojik bir zeminde değerlendirmiştir (Alptekin, 2008: 458). Güngör için akademiyle sınırlı entelektüel bir üretim söz konusu değildir. Daha lise yıllarında başlayan yazı hayatı üniversite tahsilinin başlangıcında Güngör’ün entelektüel kapasitesine işaret etmektedir. Akademi dışında daha geniş bir kamuoyu tarafından tanınması 1975 yılında yayınladığı *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* başlıklı çalışmasıyla olmuştur. Bu dönemde Güngör aynı zamanda *Ortadoğu* gazetesinin de başyazarlığını yapmaktadır (Kayalı, 1994: 21).

Erol Güngör sadece kendi uzmanlık alanı içinde çalışan bir mütehassıs değil modernleşme sürecinin sorunlarını anlamaya ve analiz etmeye çalışan bir fikir adamıdır.** 1950’li yılların ortasında başlayan yazı hayatı kültürün milli olarak yeniden ihyası meselesine yoğunlaşmıştır. Soğuk savaş anti-komünizm düşüncesinin şekillenmesinde oldukça önemli bir role sahiptir.*** Bu açıdan bakıldığında Güngör’ün entelektüel konumunun belirginleşmesinde 1960’lı yıllarda ideolojik, düşünsel ve örgütsel planda yükselişe geçen sol siyaset etkili olmuştur. Bununla beraber zaman zaman aşırı reaksiyon gösterse de sola karşı ciddi ve derinlikli eleştiriler getirmiştir (Gencer, 2023: 98). “Marksistlerin bile milliyetçi” olduklarını iddia ettikleri; sosyalizmi yeni bir kültür ve kimlik kazanabilmenin bir vasıtası olarak gördükleri bir konjonktürde Türkiye’nin kültürü ve sosyal yapısı üzerinde temellenmiş bir

* Bu durumu Güngör *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* isimli kitabının girişinde açıkça belirtmiştir: “Benim en önemli saydığım iki kişi bulunuyor: Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan. Bunların kuvveti sadece çok parlak birer zekaya sahip olmalarından değil, aynı zamanda sosyal ilimlere dayalı bir milliyetçilik görüşünü işlemelerinden geliyordu. Ben burada aynı geleneği devam ettirmeye gayret ettim” (Güngör, 1997: 19). Bir geleneği devam ettirmek ona karşı eleştirel bir tutum almayı da içerir. Mevcut geleneğin sorunsallarından hareketle farklı bir güzergaha da gidilebilir. Nitekim Aygün’e göre Mümtaz Turhan Anglo-Amerikan muhafazakârlık anlayışına dolayısıyla Prens Sabahattin’e daha yakındır. “Turhan’la başlayan Gökalpçi sosyolojiden kopuş Güngör’de daha belirginleşmiştir” (Aygün, 2013: 51, 59).

** Erol Güngör’ün kendi hocası Mümtaz Turhan hakkındaki yorumu bu bağlamda dikkat çekicidir: “Onun bir de yazar ve fikir adamı tarafı vardı diyenlerin çok yanlış düşündüklerini her zaman söylemişimdir. Onun ilim adamlığı dışında ayrıca bir yazarlık ve mütefekkirliği yoktu.” (Güngör, 2003: 209). Bu yorum kendisini bir bilim alanının sınırları içine hapsedmediğini göstermesi açısından önemlidir.

*** Güngör pek çok dergi ve gazetede yazmış olmasına rağmen *Yol*, *Töre ve Türk Edebiyatı* dergisi ile *Ortadoğu* gazetesi bunlar içinde en önemlileri olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte ilk yazısı İlhan Darendelioğlu’nun komünizm karşıtı *Toprak* dergisinde 1955 yılında çıkmıştır ve 1964 yılında *Düşünen Adam* dergisinde de imzasına rastlanmaktadır. Bu durum Güngör’ün entelektüel faaliyetinin başlangıcından itibaren gündemini belirleyen önemli unsurlardan birinin komünizm olduğunu gösterir (Vayni, 2021: 70). Geniş bir ilgi alanı olan Güngör’ün ufkunu sadece Soğuk Savaş döneminin meseleleri ile de sınırlanmış değildir. Onun sanat, edebiyat, dil ve tercüme hakkındaki fikirleri ayrı bir kitapta derlenmiştir (Özarlan, 2007). Ayrıca onun daha önce bir “edebiyat adamı olarak” portresini çizen Beşir Ayvazoğlu’nun yeni yayınlanan Erol Güngör biyografisi de bu minvalde zikredilmelidir (Ayvazoğlu, 2022).

milliyetçilik anlayışı inşa etme çabasıdır (Güngör, 1997: 19). Sağ-sol kavgasının şiddetlendiği 1960-1980 konjonktüründe bilimi rehber edinen bir soğukkanlılıkla Türk milliyetçiliğini romantizmden, etnik saplantılarından ve diğer kusurlarından kurtarmayı denemiş ve böylece fikri anlamda tıkanan ülkücü geleneğe daha rasyonel bir dinamizm kazandırmıştır (Alkan, 2000: 168, 169; Taşkın, 2007: 176, 179). Türk milliyetçiliğini şekillendiren bir isim olarak sadece sol kesime değil milliyetçilere, muhafazakârlara ve İslamcılara karşı da eleştirel bir tutum sergileyebilmiştir. Böyle bir tutum sergileyebilmesinde, ilk yayınladığı kitabından sonuncusuna kadar oldukça istikrarlı bir duruşa sahip olmasının rolünün altı çizilmelidir (Şahbaz, 2022:76).

Güngör modernleşme sürecini kültür sorunsalı etrafında düşünmekte ve analiz etmektedir. Bu bakımdan Türk düşüncesi içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu söylenebilir. II. Mahmut (1808-1839) ile başlayan “mecburi” modernleşme sürecini, Cumhuriyet Batı taklitçiliğine çevirerek milli bir kültür yaratma hedefinden uzaklaşmıştır.* Ona göre Cumhuriyet’in modernleşme projesi başarısız olmuş bir projedir (Güngör, 1997: 30). Bunun sebebi de münevver ile halk arasındaki kültürel yarılmayı Kemalist inkılapların şiddetlendirmiş olmasıdır. Bu iki kesim arasında oluşan kültürel ikiliği, analizinin temeline yerleştirerek farklı bir tarihsel yorum geliştirir.

Bu makale Erol Güngör’ün 1950’li yıllardan itibaren kültür sorununu ele alış tarzına odaklanacaktır. Güngör’ün fikriyatında milli kültürün yokluğuna, yetersizliğine ve parçalanmışlığına yapılan vurgu oldukça dikkat çekicidir. Türkiye’nin toplum olma vasfını kaybettiğinin sıklıkla dile getirildiği günün koşullarında da tartışılması gereken önemli argümanlara sahiptir.** Milliyetçi cenahın kendini yenileyebilmesi adına sorduğu sorular bütün ideolojik kesimler için kültür konusunda bugün bile bağlayıcı ve yol göstericidir (Öz, 2017: 194, 212). Günümüzde Türkiye Erol Güngör’ün fikirlerini geliştirdiği döneme kıyasla sınıfsal, kültürel ve ideolojik olarak daha da farklılaşmış bir ülke haline gelmiştir. Buna rağmen toplum kendisini hâlâ iki farklı kültür/kutup içinde ifade edebilmektedir. Üstelik Güngör’ün gelenekli halk kültürü olarak tariflediği antropolojik kültürü temsil eden bir siyasi hareket, yirmi yılı aşkın iktidardır. Bu iktidar döneminde insanları benzeştiren ama birleştirmeyen bir kültürel merkez yaratılarak bizatihi ayrıştırmanın kendisi siyaseti de aşan bir kültüre dönüşmektedir (Kozanoğlu, 2022: 251, 285).

Makalede Erol Güngör’ün kültür meselesini kavrayışı kronolojik sırayla işlenecektir. Bu öncelikle onun düşüncesinin tarihsel bütünlüğünü sağlayabilme adına önemlidir. *Türkiye’de Misyoner Faaliyetler* isimli kitabından *İslam’ın Bugünkü*

* Mümtaz Turhan’ın serbest kültür değişmesinin devlet eli ile mecburi kültür değişmesine evrildiği dönem olarak II. Mahmut’un saltanatını başlangıç sayması, Güngör’ün de Batılılaşma sürecinde dönüm noktası olarak bu dönemi kabul etmesinin ana sebebi olarak kabul edilebilir (Turhan, 1969: 226).

** Dönem dönem güncelde alevlenen bu tartışmanın hala önemini koruduğu farklı zamanlarda yapılmış iki söyleşiden yapılacak alıntılarla da anlaşılabilir. 2002 yılında yapılan bir söyleşide Hilmi Yavuz şunları dile getirir: “Bugünkü kadar Türk toplumu hiçbir düzeyde kötüleşmemiştir...Hiçbir kurumun Türkiye’de güvenirliliği yoktur. Adliye’ye mi güveneceksiniz, siyasete mi güveneceksiniz, parlamento’ya mı, üniversiteye mi, basına mı güveneceksiniz? Bu toplumu ayakta tutacak, her iki uygarlığın da pozitif değerleriyle yeniden inşa edecek kurumlar yok ortada” (Armağan, 2003: 127). Bundan tam yirmi bir yıl sonra yapılan diğer bir söyleşide ise Murat Önderman şunları ifade eder: “Türkiye’nin kilit sorunlarından biri de toplumsal yapının değişip karmaşıklaşmasına hatta aşırı büyük kentleşmeye paralel olarak yeni ve büyük kent yaşamına da uyan, herkese dönük, genel ve soyut kuralları ve değerleri olan bir kültürün ve ahlakın inşa edilememiş olmasıdır” (Morva, 2023: 114).

*Meseleleri'*ne kadar, araştırmasının merkezinde kültür kavramı yer alır. Kültür onun için kendi düşüncesinin merkezinde kurucu bir unsurdur. Kültürü tarihsel boyutuyla kavrama hassasiyetindeki bir entelektüeli anlamak için genelde ihmal edilen böylesi bir yaklaşımın kullanılması da bu anlamda kaçınılmazdır.

İlk bölümde Güngör'ün modernleşme sürecini neden kültür ekseninde ele almayı tercih ettiği açıklanmış ve sonrasında ise kronolojik bir bütün içinde kültür konusunu nasıl işlediği ortaya konmuştur. Bu bölümde Erol Güngör'ün; yazı hayatının başlangıcından sonuna kadar misyonerlik, ahlak, eğitim, milliyetçilik, sosyalizm ve entelektüeller gibi modernleşme sürecinin kritik unsur, aktör ve ideolojileri üzerine düşünürken her seferinde kültür sorununu ele alış tarzını farklı bir boyutta derinleştirdiği vurgulanmıştır. İkinci bölümde ise Erol Güngör'ün tarih yorumu ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Bu bölümün de amacı; Güngör'ün kültür sorununu nasıl bir tarihsel perspektif içinde değerlendirdiğini ortaya koyabilmektir.

Kültürün Yokluğu Üzerine: Huzursuz Bir Hayatın Başlangıcı

Öncelikle Güngör'ün neden kültür ve medeniyet meselesi üzerinde durduğunun aydınlatılmasında fayda vardır. Yukarıda Güngör'ün fikri faaliyetinin sadece akademi ile sınırlı olmadığını belirtmiştik. Erol Güngör bir bilim insanı olarak çalışma alanının bilgi ve metotlarını Türkiye'ye uygularken kültür sorununu; sadece akademik bir uğraş şeklinde görmemekte, Türkiye'nin milli kültür politikası geliştirme çabası şeklinde değerlendirmektedir. Kültür ve medeniyet konularını ele almak demek, millet hayatına nasıl yön verileceği yolunda da bir karar vermek demektir ve ona göre "bir ilim mensubu"nun da bu davayı incelerken taraf olması gerekmektedir (Güngör, 1997: 10; Güngör, 2007: 9). Güngör taraf olurken ne Ziya Gökalp'ın önce İttihatçılara ve sonrasında Cumhuriyetçilere kolayca angaje olabildiği söylem ve pragmatizmini, ne de Mümtaz Turhan'ınki gibi bir akademik ölçülülüğü benimseyecektir. Kültür temelli bir milliyetçilik geliştirirken Güngör; solun sınıf siyaseti, üçüncü dünyacılığı ve soyut kalkınmacılığına olduğu kadar solun karşısına ideolojik ve doktriner birtakım denklemlerle çıkan ülkücü-milliyetçilere de eleştirel yaklaşmaktadır.* Başka bir şekilde ifade edildiğinde zaman, mekân ve insanı neden-sonuç ilişkisi içinde bütüncül kavrayabilecek bir düşünce sistemi ve teorisi olmayan diyalektikten yoksun bir geleneği; vatan, millet, bayrak ve din retoriğine prim vermeden entelektüel bakımdan olabildiğince yenilemeye çalışmıştır (Çelenk, 2017: 16-17).**

Güngör'e göre Türkiye -bilhassa Cumhuriyet'ten sonra- kültürünü muhafaza ederek medeniyet değiştirmeyi başaramamıştır. Bir diğer deyişle; modern teknolojiyi temellük ederken milli kültürünü de neredeyse kaybetmektedir. Dolayısıyla Erol Güngör külliyatında 1950'li yılların ortalarından 1980'li yıllara dek değişmez bir

* Milliyetçilere karşı da eleştirel bir tavır göstermiş olmasının vurgulanması Erol Güngör'ü kendi geleneği dışına taşıma çabası değildir. Aksine bu durum her ideolojik kesime söyleyecek sözü olan donanımlı bir milliyetçi entelektüel portrenin önemini tebarüz ettirebilme isteğini yansıtır.

** Yetmişli yılların sonunda lise ve üniversite gençliğinin milliyetçi gelenekteki entelektüellere karşı yaklaşımlarını aktaran bir anekdot Erol Güngör'ün de kendi cenahındaki alımlanma tarzına dair ipuçlarını vermesi bakımından önemlidir. Anekdotu aktaran Hakan Poyraz'dır. Poyraz'a göre siyasetin ağır ve buhranlı ortamında Ziya Gökalp, Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu ve Necmettin Hacıeminoğlu gibi isimlerin eserleri gençler arasında daha popülerdir. Gençler bu kitapların da ancak isimlerini bilmekte ama bu eserlere bile nüfuz edememektedirler. Remzi Oğuz Arık, Erol Güngör ve Mümtaz Turhan gibi isimlerin eserleri de bilimsel muhtevaları nedeniyle aksiyon peşindeki gençliğe hitap etmemektedir (Poyraz, 2020: 16).

leitmotiv bulabiliriz: yeni, yerli ve milli kültürün yaratılmamış olması. Güngör, 1957 yılında Türkiye'deki Hristiyan telkin ve propagandasını araştırmak amacıyla bir risale kaleme almıştır. Bu risaleyi kaleme aldığında, üniversite tahsilinin henüz başında 19 yaşında genç bir delikanlıdır. Erol Kırşehirlioğlu müstearı ile yazdığı bu risale *Türkiye'de Misyoner Faaliyetler* adıyla 1963 yılında ilk kez yayınlanır. Erol Güngör misyonerlik meselesini İslamiyet ve Hristiyanlık arasındaki bir doktrin mukayesesi olarak değil, bir kültür problemi olarak işlemek istemektedir. Salt bir düşmanlık duygusunun hâkim olduğu bir yaklaşımı tercih etmemekte; meseleyi sosyal, kültürel ve tarihsel bir perspektifle bütüncül olarak değerlendirmek istemektedir. Ona göre: "Hristiyan kültürü, yerli kültürün uğradığı tahribat neticesinde onun yerine kaim olmak üzere yayılan bir içtimai vetire teşkil etmektedir" (Güngör, 2005: 9).

Türkiye bir buçuk asırdan beri yeni bir medeniyete iltihak etmek istemekte ve onu bin sene yoğurmuş eski medeniyetini terk ederken mevcut kıymet hükümleri de büyük bir sarsıntı geçirmektedir. Bu durum medeniyet değiştirme sürecinin yarattığı kültür buhranından kaynaklanmaktadır: "Henüz milli nizamını kurmamış bir cemiyetin bu buhran içinde kısır ve kuru bir muhteva ile Batı medeniyetine geçişinin doğuracağı mahzurlar ciddi bir şekilde düşünülmesi gerekecek kadar önemlidir" (Güngör,2005:11). Türkiye'ye yabancı kültür unsurları sadece misyonerlik faaliyeti ile girmiş değildi ve Batılılaşma hareketleri neticesinde de Batı kültürü ile temas edilmişti. Belirli bir teknik seviyeye ulaşmadan yaşanan bu karşılaşma, toplumsal bünyede önemli bir krizi tetiklemiştir. Dolayısıyla Erol Güngör'e göre; Türkiye güçlü bir Batı medeniyeti karşısında var olabilmek için milli kültür meselesini halletmek, başka bir ifade ile kendi milli kıymetler nizamını kurmak zorundadır (Güngör, 2005:12, 13).

Batı ile kültürel temas, eski kültürü oldukça zayıflatmış, hem halk hem de münevverler arasında bu kültür unutulmaya yüz tutmuştur. Bu süreçte asıl sorumluluk münevverdedir. Münevver; Türk tarihi ve kültürünü bilmemekte, altı yüz yıllık bir imparatorluk mirasına sahip bir cemiyeti sanki ilkel bir cemiyetmiş gibi ele almaktadır. Dolayısıyla münevver, Batı kültürünün üstünlüğünü kabul etmeyi tercih etmektedir. Oysa medeniyet yaratıcı bir millet olarak, Türklerin hayatında bu tarz bir kültür alış-verişi, bütün kurum ve değerlerin toptan değişmesini gerektirecek bir mahiyet arz etmemektedir.* Osmanlı Devleti'nde yabancı kültürün üstünlüğü -değişimin erken dönemlerinde- daha çok teknik planda görülmüş ve bu yüzden moda yolu ile memlekete giren tali unsurların kültüre pek de nüfuz edemeyeceği düşünülmüştür: "Aslında bu unsurlar milli kültürün umumi akışı içinde muhtelif şekillerde ortaya çıkar ve mahalli bünye ve renginde esas itibariyle pek az değişiklik görülür" (Güngör, 2005: 78). Halbuki geçiş halindeki bir cemiyette kültürün yerelle

* Tanpınar'ın *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* eserinin girişindeki modernleşme yorumunun Osmanlı medeniyetini değerlendirirken Erol Güngör üzerinde etkili olduğu ileri sürülebilir: "Mensup olduğu medeniyet, ezcası birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan bir terkip halinde yaşarken asrın istediği tarzda bir düzeni temin için bütün bir cemiyet sistemini değiştirmek elbette ki kimsenin aklına gelmezdi. Kaldı ki ilk bakışta buna lüzum da yoktu. Devlet müesseselerinde görülen çöküntüye rağmen cemiyet hâlâ kuvvetli ve sağlam ve harice karşı hakiki bir mücadele şevkinde idi. Diğer taraftan yalnız orduyla ve sanayiın bazı numuneleriyle tanılan bir medeniyetin üstünlüğü meselesi elbette tek bir hezimetin tecrübesiyle kabul edilemezdi. Osmanlı cemiyeti, kendisine karşı daima az çok birlik halinde bir Avrupa görmeğe alışmıştı. Hatta dinî bağların bile dağınık Müslüman coğrafyasında böyle bir tesanüdü temin edememesi de onu yeise düşüremezdi. O, tarihini tek başına yapmış ve öyle yaşıyordu. Bu itibarla on sekizinci asıra kadar garba bakışımızda mühim bir değişiklik görülmemesi gayet tabiidir" (Tanpınar, 1997: 42, 43).

bağlantısı kesilmiş ve toplumun yeni değerler yaratma imkânı ortadan kalkmıştır. Batının meydan okuyuşu karşısında Osmanlı cemiyetinde bu kültürü kabul ve hayranlık noktasında bir aşağılık duygusu gelişmiştir. Güngör'e göre ne Şarklı ne Garplı olabilen ne de kendi kalabilen huzursuz bir hayatın başlangıcıdır bu (Güngör, 2005: 90, 97).

Kendi ifadesi ile bilimsel bir inceleme olma iddiası taşımayan bu metin Güngör'ün üniversite döneminden önce -dolayısıyla üniversite dönemini de etkileyecek- temel araştırma programının oluştuğunu göstermektedir.

Yine 1966 yılında ahlak ve eğitim ilişkisi çerçevesinde kaleme aldığı bir yazısında ahlak, tarih ve kültür bağlantısı üzerinde durmuştur. Bu yazının kaleme alınmasının gerekçesi; yıllardır dile getirilen, gençliğin milli kıymetlerden mahrum olarak yetiştirildiği iddiasının nedenleri üzerinde durabilmektir. Güngör'e göre Türkiye'de milli bir ahlak ve kıymet manzumesi yoktur ve dolayısıyla olmayan bir şeyin halkın büyük bir kesimi tarafından benimsenmesi de mümkün değildir. Oysa Türk milleti tarih içinde kendine has bir ahlak düzeni yaratmıştır. Ona göre "milli ahlak, milletin tarih içindeki gelişme seyri boyunca müşterek hayat içinde doğan ve milletin büyük ekseriyeti tarafından benimsenen bir normlar ve kıymetler nizamıdır" (Güngör, 2003: 22). Milli ahlak, topyekûn bir milli kültür meselesi içinde ele alınmalıdır. Bununla birlikte yüz elli yıldır süren inkılap hareketleri neticesinde bu ahlak düzeni, tarihin tozlu sayfalarında ve eski devri temsil eden bazı insanlarda kalmıştır. Bunun anlamı Türkiye'de ortak bir kültür dolayısıyla da ortak bir ahlak düzeninin olmadığıdır: "Münevver ve halk arasında korkunç uçurum bir tarafa, büyük şehirlerin iki ayrı semtinde yaşayan insanlar arasında dahi birbirinden çok farklı inançlar ve kıymetler, ayrı bir hayat tarzı hüküm sürmektedir" (Güngör, 2003: 23).

Batılılaşma hareketleri Türk cemiyetindeki birbiriyle uyumlu kültür ve ahlak düzenini parçalamıştır. Eski cemiyetin kültürü bu ahenk içinde çok mütecanis ve kendine yeter durumda iken; değişen koşulların getirdiği yeni hayat tarzına uyum sağlayabilecek şekilde dönüşmemiştir. Hakiki medeni gelişme/yeni hayat tarzı, esasında Batı dünyasının tarihsel inkişafının bir sonucudur. Türkiye'deki modernleşme hareketlerinin çıkmazı da burada yatmaktadır. Sorun kendi kültüründen yola çıkarak bu medeniyeti almak ve yakalamak şeklinde formüle edilmediğinden, cemiyetin medeniyet seviyesi ile manevi kıymetleri (kültür) arasında büyük bir uzlaşmazlık yaşanmakta bu da ülkede bir ahlak buhranına yol açmaktadır. Sadece gençlerin eğitimi için değil cemiyetin bütün fertleri için ortak bir kültür ve ahlak tesis edilmesi gerekmektedir (Güngör, 2003: 24).

Güngör, 1971 yılında çevrilen Elie Kedourie'nin *Avrupa'da Milliyetçilik* başlıklı kitabına yazdığı önsözde, milliyetçiliğin Türkiye örneğinde nasıl anlaşılması ve ele alınması gerektiği hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Güngör'e göre yazar milliyetçiliği siyasi ve fikri bir hareket olarak ele alıp, hareketin sosyal ve kültürel temellerini ihmal etmiştir. Kedourie, Batı'nın 16. yüzyıldan itibaren yaşadığı değişimle bir milletleşme sürecine girmesini hemen bütün halklar için evrenselletirmekte ve dolayısıyla hadiseyi ideolojik bir perspektifle değerlendirmektedir. Avrupa kendi tarihinin akışı içinde milliyetçiliği idrak etmiş ve modernliği yaratmıştır; ama Avrupa dışındaki memleketlerde ise bu bir ideal olarak ortaya çıkmıştır. İktisat literatüründe az gelişmiş ülkeler olarak anılan memleketler için bu ideal,

modern Batı milletlerinin eriştikleri seviyeye ulaşma çabasıdır ve az gelişmişler için bu ancak milliyetçilikle özdeşleştirilebilir. Ortak ideal, Batı cemiyetleri ayarında bir sosyal ve kültürel bünyeye sahip olmaksız da her ülkenin bunu gerçekleştirme yolları farklıdır. Her milliyetçilik farklı bir modernleşme yorumu ve tecrübesi demektir. GÜNGÖR'e (1971: XIV, XV) göre asıl mesele:

Modernleşmenin esas unsurlarını seçmekte gösterilen başarı ve başarısızlık olmaktadır. Sosyal tekâmülün en ileri safhası olan millet birliği nasıl kurulacaktır? Bir memleketin dağılık, istikrarsız, irtibatsız zümreleri arasındaki birlik hangi ana kültür unsurları etrafında teşekkül edecektir? Hangi temel kıymetler mütecanis bir milli kültürün çatısını meydana getirecek, bu kıymetlerin tespit, tayin ve geliştirilmesinde hangi metotlar uygulanacaktır?

Burada GÜNGÖR'ün Türk İnkılabı'nı milliyetçilik ve medeniyetçilik gibi iki temele dayandıran ve inkılabın getirdiği milliyetçilik ile medeniyetçiliğin hangisi olduğunu sorgulayan Peyami Safa'nın izinden gittiği söylenebilir (Safa, 1996:60).^{*} Erol GÜNGÖR bir anlamda sosyal psikolojinin verileri ile bu izi derinleştirmek istemektedir.

Erol GÜNGÖR, 1975 yılında yayınladığı *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* kitabında Türkiye'de kültür değişimleri hakkında ileri sürülen görüşleri -ki bu düşünceler şöyle özetlenebilir: Batı medeniyetinin lüzumlu kısımlarını almak veya medeniyeti toptan benimsemek ya da yerli kültürü korumak- ele alıp eleştirmektedir. Bu görüşlerin, hem 1908 sonrasındaki ideolojik yaklaşımlardan kaynaklandığını hem de kültürü değerlendirme tarzlarının yanlış olduğunu belirtmektedir. Ona göre meselelerin esasını; modernizmi, içsel olarak yaratabilme sürecinde milliyetçiliğin yaşadığı gerilim belirlemektedir: "modern medeniyet karşısında milli kültür davasını sağlam ölçü ve prensiplere bağlamakta güçlük çekiyoruz?" (GÜNGÖR, 1997: 98) ifadesi modernlikle milliyetçilik arasındaki ilişkinin *ambivalent* karakterini "Oedipus Kompleksi" ile ortaya koyması bakımından önemlidir. Çocuk, güçlü baba ile bir yandan özdeşleşmek istemekte öte yandan bu güç, çocuğun arzularını gerçekleştirmesinde olumsuz bir engel teşkil etmektedir. Az gelişmiş memleketlerde münevverin, milliyetçiliği korku ve nefret; modernleşmeyi ise hayranlık ve acziyet ifadesi olarak benimsemesi bununla ilişkilendirilebilir. Böylece milliyetçilik memleketin modernleşmesi için bir dayanak değil, daha çok değişim sürecinde yitirilen milli kimliği bazı semboller üzerinden tesis etmenin aracı olarak işlev görür. Bu durumda modernleşme; çocuğun bağımsız bir şahsiyet olabilmesinden daha çok babasına benzeme veya babasının onayını alabilecek şekilde davranabilmesi anlamına gelmektedir. Türkiye'de Batıcı münevverin bütün milli kültür kıymetlerini Batı kültürü ile değiştirmek isterken içinde bulunduğu psikoloji budur (GÜNGÖR, 1997: 63).^{**}

^{*} Erol GÜNGÖR'ün Peyami Safa'yı 1950'ye kadar inkılapçı, Halk Partili olduğu ve ayrıca 1930'lu yıllardaki *Türk Tarih Tezi* çalışmalarını desteklediği için de eleştirdiğini unutmamak gerekmektedir (GÜNGÖR, 1997: 66).

^{**} GÜNGÖR özellikle Cumhuriyet'in dil, tarih ve kültür alanındaki inkılapçılığın bakarak bu tepkisini dile getirmektedir. Bu tepki Şerif Mardin'in 1971 tarihinde kaleme aldığı bir makalesindeki yaklaşım ile örtüşür. Mardin, A. Tocqueville'den yola çıkarak Cumhuriyet'in en şiddetli dolayısıyla en devrimci tepkiyi eski rejime karşı gösterdiğini belirtmiştir. Devrimci şiddet kaynağını geçmiş karşıtlığından alır ve bu sayede eski rejimin değer sistemlerini yeni düzen içinde bir kurum olmaktan çıkarmayı hedefler. Böylesi bir girişim altyapıdan çok üstyapı değerlerine yönelmiştir. Türk devrimcileri toplumsal yapının kendisinden çok bu yapının sembolik sistemi ve kültürünü önemsemişlerdir (Mardin, 1991: 154-155). GÜNGÖR'ün, ekonomik/teknolojik değişimi hedefleyen muhafazakarlığı ilercisi; kültürel değişimi hedeflediğinden Cumhuriyet batıcılığını gerici olarak yaftalaması yaklaşımı Mardin'in perspektifiyle uyumludur.

Bu açıdan bakıldığında Erol Güngör'n *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* ile belirli bir popülerliğe kavuşması da normal karşılanmalıdır. Bu kitabına kadar, yokluğunu tespiti e çalıştığı milli kültürün tesis edilebilmesinin, milliyetçiliğin fikri bir temele oturtulması ile mümkün olduğunu belirtmiştir. Güngör; kapitalizme, faşizme bil-hassa komünizme ve 1960'lı yıllarda Marksizm'e meyleden eski inkılapılara, Atatürk milliyetçiliğine ve sağa karşı milliyetçi görüşü işlemeye başlamıştır. Kültürün sürekliliğini esas alan bu yeni milliyetçilik; geçmişi diriltmek ve maziye yaşamak gibi nostaljik bir tavra sahip değildir. Aksine ıslahatçı ve inkılapçı büyükleri tarafından terkedilmiş ve günün koşullarında milli kültürün kaynaklarını yeniden keş-fetmeye çalışan geçen nesle, Batıyı model almalarına gerek kalmayacak orijinal bir medeniyete sahip olduklarını anlatmak istemektedir (Güngör, 1997: 14-18). Her ne kadar Batılılaşmacı ve Marksist münevver, Avrupa karşısında kendisini cami avlusunda terk edilmiş bir ocuk olarak konumlasa da, Güngör yeni nesle Osmanlı geçmişini işaret ederek bunun böyle olmadığını anlatmak istemektedir. Bu kitap; kültür sorununu Osmanlı tarihi ekseninde tartıştığı ve analiz ettiği çoğunlukla *Töre* dergisi yazılarından oluşmaktadır. Dolayısıyla Güngör, burada milli kültür soru-nunu daha bütünlüklü bir şekilde değerlendirmektedir.

Güngör, *Ortadoğu* gazetesinde de güncel politika sorunlarını, sosyal bilimlerin, ta-rihin ve milli kültürün süzgecinden geçirdikten sonra en basit ve anlaşılabilir hali ile yazıya dökmektedir (zarıslan, 2007: 42). 1975 Haziran'ında kaleme aldığı *Tr-kn Hkimiyeti Nizamından Anlaşılır* başlıklı yazısında Türk kültüründe açılan ya-raların memlekette birliği bozacak derecede ağırlaştığını ve hiç zaman kaybetme-den milli kültürü yeniden kurmak gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'de artık birbi-rine rakip hatta düşman zümreler bulunmaktadır. Bu zümreler ortak sevinç ve fe-laketlerde birleşemedikleri gibi bunların kahramanları, dil, inanç ve idealleri de birbirinden ayrılmış durumdadır (Vayni, 2021: 73). Güngör'e göre milliyetçiliğin asıl gayesi memlekette halka dayalı bir rejim kurmak dolayısıyla, ülkeyi modern bir milli devlet haline getirmektir. Bu milli birliğe mani olacak her türlü zümre ve azın-lık sultasına son vermek, milliyetçilerin en temel görevidir (Güngör, 1997: 54).

Güngör, 1978 yılında yayınladığı diğer bir makalesinde Batı etkisindeki Cumhuri-yet milliyetçiliği ile muhafazakâr milliyetçiliğin kültür tanımları ve algılamalarını ele alarak bunlarla kendi kültür yaklaşımı arasındaki farkları ortaya koymuştur. Burada dikkat çekici olan nokta; Cumhuriyet'in inkılapçı kültür politika ve sy-lemelerinin de bütünüyle Batı'ya benzemeyi hedeflemediği, aksine yerli unsurlara dayandığı yönündeki tespitidir. Gelineen noktada kılık kıyafetten yılbaşı kutlama-larına, düğün ve nikh törenlerine kadar günlük hayatın her alanında Batılı adet ve değerler hâkim olmaya başlamış, hatta bunlar giderek milli bir karakter kazanmış-tır. Bununla birlikte münevverin geleneksiz bir değişimi tercih etmesi yerli kültü-rn Batı değişimine karşı bazı alanlarda belirli bir mukavemet sergilemesini de en-gelleyememiştir. Erol Güngör'n Cumhuriyet inkılapılığına yönelik yoğun eleşti-rileri; bu modernleşme politikasının kültürel bünyede ne gibi değişikliklere yol a-tığını tartışmaya açmak ve sorgulamak isteğinden kaynaklanmaktadır. Kendisi de milli kültürü başka kültür/ler/le temas halinde kavramak istemektedir. İki kültür arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek adına, kültür özel vasıflara sahip bir bütün ola-rak ele alınabilir ama bu zamandan ve mekndan bağımsız bir milli kültür şeması çizilebileceği anlamına gelmemektedir. Güngör de böyle bir şema peşinde değildir: "Bence bu türlü faaliyetlere kültürü millileştirme yerine milli kültüre şu veya bu

karakteri kazandırmak adını verirsek yersiz ve münakaşa ve çekişmelerin önüne geçmiş oluruz” (Güngör, 2019: 130).

Güngör’e göre milli kültürün geliştirilmesi için Batı ile ilişkilerin daha da genişletilmesi gerekmektedir. Her kültür, çevresindeki maddi medeniyete uymak zorundadır. Yerli kültür, bütün zenginliklerine rağmen eski biçimi ve içeriğinde kaldığından çağdaş gelişmelere ayak uyduramamıştır. Dolayısıyla eskiye devamlı bir şeyler katarak onu her an yenilemediğimiz takdirde biz de müzede yaşayan insanlara benzemeye başlarız. Kültürün kendisinin muhafazakâr bir temayüle sahip olması normaldir; ama bu durum milliyetçiliğin durağan bir muhafazakârlığa savrulmasını mazur göstermez. Tarihi değer ve başarıların gölgesi altında kalan milliyetçilik kolayca kendi içine kapanıp dinamizmini kaybedebilir (Güngör, 2019: 140-141). Dolayısıyla Güngör’ün Yahya Kemal-Ahmet Hamdi Tanpınar çizgisinde özcü ve mahalli tuzaklara kapılmadan yerli bir hayat/kültür kurulmasının arayışı içinde olduğu söylenebilir.

Tanpınar’a göre, ‘kendimize mahsus hayat’, hayat şekillerini sürekli saflaştırmaya doğru götüren programlı bir ideolojik çabayla başarılamaz. Yabancı tesirleri tanımak, onlarla uzlaşmak veya hesaplaşmak, ‘köklerimize yaklaşmak istediğimiz’ anın ayrılmaz bir parçasıdır (Mollaer, 2018: 57).*

1980 yılında *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik* okuyucu ile buluştuğunda önsözde Güngör, kendi ana temasını yineler: çağdaş bir Türk milli kültürü kurmanın yollarını araştırmak. Güngör (2007: 6), Türkiye’nin çok hızlı bir değişim süreci içine girdiğini ve ideolojik tarafların ise bu değişmeyi kendi kültür tasarımları doğrultusunda yönlendirmeye ve kontrol altına almaya çalıştıklarını belirtmiştir:

Bütün bu isteklerin ortak bir kaynağı vardır: Türkiye’de kuvvetli ve köklü bir yerli kültürün varlığı. Bu kültür parçalanmıştır ve günden güne eski bütünlüğünü kaybetmektedir: ama hâlâ insanlarımıza başıboş değişmeye direnme gücü verecek kadar ayaktadır. Yine herkes, bu kültürün şimdiki haliyle yetmediğine ve süratle bir şeyler yapılması gerektiğine inanıyor. Herkeste aynı soruya rastlıyoruz: Neyi alalım, neyi atalım?

Güngör bu kitapta *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*’te başladığı kültür değişmeleri üzerindeki mevcut görüşlerin eleştirisini “Batının ilim ve tekniğini alıp, kültürel değerlerini almamak” yönündeki temel kabul üzerinden devam ettirir. Bu kabulün gerçeklikle örtüşmediğini belirtir. Bu aynı zamanda Ziya Gökalp’in imparatorluğun çözülmesi karşısında, modernleşme ile milliyetçiliği uzlaştırma çabalarının bir eleştirisidir. Gökalp, Batı medeniyetinin baskısı karşısında değiştirilmesi istenmeyen bütün değerleri kültür adı altında toplamış, değiştirilmesi istenenleri de medeniyete dâhil şeyler olarak kabul etmiştir. Kültür ve medeniyet ayrımı “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” şeklindeki formülü de beraberinde getirmiştir. Gökalp, o dönemde bu ayırım ile Batı’dan neleri alıp neleri almamamız gerektiğini belirlemeye çalışırken bugün, Türkiye’de artık Batı’dan nelerin alınıp nelerin alınmadığının bir bilançosunun yapılması gerekmektedir. Nitekim Güngör bu anlamda

* Çalen’in şu yorumu da önemlidir: “Güngör kendisini ilmi olarak Gökalp-Turhan ekolüne mensup addetse de aslında tarih, kültür, milli kimlik konularında Yahya Kemal-Dündar Taşer şeklinde başka bir çizgiye aittir...Ancak her şeye rağmen katı bir muhafazakarlığa saplanmaması, geçmişin geri getirilemeyeceğini teslim etmesi, yaşayan bir geleneğin peşinde olması, modern ve modernleşmeye taraftar olması onu daha çok Yahya Kemal’e ve hatta Ahmet Hamdi Tanpınar’a yaklaştırır” (Çalen, 2020: 71, 72).

kendisini Gökalp'in takipçisi olarak konumlamaktadır.*

Ona göre; bir kültür başka bir kültürden bir şeyler alırken bu süreci şekillendiren şey o toplumun ihtiyaçlarıdır. Teknolojik değişimler, manevi kültürde de değişimler yaratabilir. Bu durum maddi olaylarla manevi olayların birbirlerini karşılıklı olarak etkilemelerinden kaynaklanır. Bir ülke, diğer bir ülkenin sadece maddi veya sadece manevi kültürünü almak istese bile bu onun düşündüğü şekilde gerçekleşmez. Modern teknoloji bir ülke tarafından benimsendiğinde sosyal ve kültürel unsurlar da bu değişimden nasiplenir. Modern üretim koşulları, her türlü toplumsal ilişkiyi verimlilik ve rasyonalite çerçevesinde dönüştürür (Güngör, 2007: 37-39). Bu durum moderniteyi Batı dışında kurmak isteyen her ülke ve toplum için geçerlidir. Avrupa örneğinde ise kültür ve medeniyet ayrımı söz konusu değildir. İkisinin gelişimi birbirine paralel ve bütünleşiktir. Bu tarz bir bütünleşme Avrupa'ya özgüdür. Bu anlamda Avrupalılaşmak başka, modernleşmek başka şeydir. Kaldı ki bu bütün (kültür-medeniyet), Batı-dışı coğrafyaya girdiğinde farklı bir biçim ve içerik kazanır. Bu durum her ülkenin tarihsel ve kültürel gelişiminin farklı olmasından kaynaklanan bir gerçektir. "Teknolojiyi benimseyelim ama kültürümüzü muhafaza edelim" yaklaşımı meseleyi çok basite indirgediğinden, değişimin bütün sosyal kurum ve alışkanlıkları etkileyeceğini öngörememiş ve bu yaklaşımı savunanlar da eski hayatlarını sürdürebileceklerine inanmışlardır (Güngör, 2007: 23-25).

Günün koşullarında modernleşme, ona karşı gelinebilecek bir fenomen olmaktan çıkmıştır. Artık ülkeler bu modernleşmenin yarattığı sorun ve sıkıntıları önlemenin ve kontrol etmenin yollarını araştırmaktadırlar. Teknoloji; kültürün gelişmesi, toplumların ilerlemesi ve müreffeh olması adına önemli imkânlar yaratmasına karşın aynı oranda ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bunun nedeni teknolojik gelişmenin kendi başına bir değerler sistemi yaratamamış olmasıdır. Güngör'e göre modernleşme, sanayi cemiyeti kurma süreci olarak kabul edilirse modern cemiyetin kültürünün "sahte bir kültür" olduğu anlaşılır: "Hakiki bir kültürde insanların bütün faaliyetleri onlar için çok mânâlı olan bir bütün içinde yer alır; bu faaliyetler birbirinden ayrı, hatta birbirine yabancı ve düşman değildir" (Güngör, 2007: 30). Bunun anlamı modern insanın ileri bir teknolojiye sahip olmasına rağmen o oranda gelişmiş bir kültür inşa edememesidir. Gayelerin yerini vasıtaların aldığı bir toplumda, maddi faaliyetlerle manevi ihtiyaçlar sahası giderek ayrılmakta ve kapitalist üretim bandında çalışan ve o oranda yabancılaşan insan kendine sığınacak yeni yerler aramaktadır. Üretim ve iş bölümünün parçası olan herkes ruhsuz bir makineye hizmet etmektedir. Modernleşmek isteyen her toplum, bu anlamda benzer sorunları yaşayabileceğinden dünya ölçeğinde kültürlerin tekdüze bir görünüme sahip olmaları tehlikesi bulunmaktadır.

Güngör bu noktada sanayileşme-modernleşmenin milli kültürler üzerindeki yıkıcı tesirine dikkat çekmektedir. Her kültürün tavrı, bu algılamayı ve dolayısıyla süreci farklılaştıracak bir kapasiteye sahiptir. Türkiye'nin de Batı medeniyetinin olası bütün etkilerine karşı milli kültürünü sağlamlaştırması gerekmektedir: "Teknolojik gelişme bir gün dünyanın her tarafını birbirine benzer hale getirirse, modern medeniyetin daha ileri ve yüksek seviyeye istihalesi için gereken filizler hangi toprakta

* Güngör aynı zamanda Gökalp'e milliyetçi cenah içindeki en keskin eleştirileri getirmiş bir isimdir. Ona göre Gökalp Osmanlı tarihine tam anlamı ile vakıf olamadığından "Türk kültürünü yanlış anlayanların en kaliteli örneği olarak" kabul edilmelidir (Güngör, 1997: 73).

yetiyecektir” (Güngör, 1997: 102).

1981 yılında *İslamın Bugünkü Meseleleri*'ni yazdığında Güngör yine aynı şeyi dile getirmektedir: “Şimdi Türkiye’de ortak bir kültür yoktur. Türkiye henüz belli bir medeniyet dairesinin üyesi de olmuş değildir... Türkiye şimdi Batı kültürüne girmemiş, İslam kültüründe kalamamıştır (Güngör, 1991: 118).

Neticede Güngör’ün fikri gelişimine bakıldığında; Türkiye’nin modernleşme macerasını, teknolojik değil daha çok kültürel güzergâhta yaşadığına işaret ettiği anlaşılmaktadır. Güngör’e göre Batılılaşmayı modernleşmeye dönüştürecek unsur teknolojik medeniyetin yerel kültüre mal edilebilecek bir zihniyetle ele alınabilmesidir.

Münevver: Cami Avlusuna Terk Edilmiş Bir Çocuk

Yukarıda da üzerinde durulduğu gibi Erol Güngör için temel mesele hâlihazırda modern bir milli kültür, dolayısıyla modern bir millet yaratılamamış olmasıdır. Bunun temel sebebi; modernleşme süreci ile beraber, münevver-halk arasında kültürel bir kopukluk oluşmasıdır. Cumhuriyet inkılapları bu uçurumu daha da derinleştirmiştir. Çok partili hayat ile birlikte kitle siyasete dâhil olmuş böylece yönetici kadronun sınıfsal bileşimi ve görünümü değişmiştir; ama buna rağmen münevver -halk kopukluğu giderilememiştir. Türkiye örneğinde demokratikleşme münevver ile halkın bütünleşmesine giden bir süreç olmamıştır. Aynı coğrafyada yan yana yaşayan ve birbiri ile çatışan iki sosyal ve kültürel grup söz konusudur. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa Erol Güngör’e göre münevver kültürü ile halk kültürü arasında köklü farklar, Türkiye’nin siyasi bütünlüğünü tehlikeye düşürecek durumdadır. Münevver halkı, halk ise münevveri suçlamaktadır. “Halka göre münevver kibirli, menfaat düşkünü, yabancı taklitçisi, maneviyat düşmanı, saygısız ve köksüzdür... Münevverlere göre halk cahil, hurafeci, kıt ve dar görüşlü, her şeye kolayca kanan (!) bir kitledir” (Güngör, 1997: 28). Taraflar zihniyet farklarını birbirlerine karşı husumet haline getirmişlerdir. “Münevverlere göre halk Türkiye’nin siyasi kaderini tayin edecek olgunluğa erişmemiştir; ona münevverin kıymet sistemini -hangi yoldan olursa olsun- halka aşılımadıkça demokrasiden sadece zarar gelebilir” (Güngör, 1997: 28).

Erol Güngör’e göre münevver, gücünü entelektüel gelişmişliğinden değil çevirdiği entrikadan ve Batılı değerleri temsil etmesinden almaktadır. Batı kültürü ile temas edip bu kültürü içselleştiren münevver, onu yetiştiren kültürü ve geçmişini reddederken halk da münevverlere itibar etmeyerek geleneğe daha sıkı sarılmaktadır. Münevver içinden çıktığı geleneksel kültüre isyan ederek bu kültürü dar kafalılık ve cehaletle itham eder, kendi inanç ve prensiplerinden bir ütopya yaratır. Geleneksel kültürü yaşatan halk ise yeniliği kendisi adına bir tehdit görerek daha da içine kapanmaktadır.* Halkın bu kapanmayı aşabildiği ortam ve zamanlar münevver için bir tehlike işareti olarak kabul edilir. Türkiye’de çok partili hayata geçişten sonra yaşanan tam olarak budur. Neticede modernliğin öncüsü olması beklenen münevver, otoriter yönetimlere yönelirken; halk ise demokratik bir rejimi savunmuştur

* Geleneksel kültüre isyan edenlerin gösterdiği reaksiyon sınıflamasını Güngör Talcott Parsons’dan almıştır. Çalışmalarına bakıldığında T. Parsons, Ralph Linton, Peter Berger, Robert McIver, Edward Sapir ve Bernard Lewis gibi Amerikan sosyal bilim literatüründen isimlere referans vermesi önemlidir. Bu isimler Raymond Aron ve Karl Popper gibi Güngör’ü etkileyen anti-Marksist entelektüellerle beraber düşünülmelidir.

(Güngör, 1997: 32).

Erol Güngör bu durumun 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile başladığına işaret etmiştir. Bu fermanın Güngör açısından anlamı; geniş kitlenin siyasete katılmasından önce idareci, bürokrat, münevver ve halkın beraberce içinde yaşadıkları kültürel birlikteliğin bozulmasının miladını teşkil etmesidir. Tanzimat öncesinde Osmanlı toplumunda da tabakalaşmalar olmasına rağmen iki kültür arasındaki farklar bu kadar belirgin değildir. Bu yüzden Erol Güngör'ün Osmanlı modernleşmesi hakkında değerlendirmelerine geçmeden önce onun Osmanlı klasik kültür ve düzeni hakkındaki görüşlerine bakmak gerekmektedir.*

Erol Güngör için devletin yıkılışına giden süreci kültürel birlikteliğin çözülmesi başlatmıştır. “Batı ile bizim kadar uzun ve çetin mücadelelere girdiği halde bizim kadar ona mukavemet etmiş olan ve bu mukavemeti devam ettiren bir başka millet gösterilemez. Bu direnmenin sebebini Türk milletinin intibak kabiliyetindeki eksiklik yerine, Türk kültürünün çok sağlam ve köklü oluşu, hatta beşerî ve ahlaki kıymetler bakımından batı medeniyetine üstün oluşu ile izah etmek daha doğru olur” (Güngör,1997: 70). Türklerin uzun tarihsel süreç boyunca kazandıkları tecrübe ve güç, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulması ile sonuçlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Türk medeniyetinin zirvesidir. Daha önce kurulan bütün devletler bir anlamda bu imparatorluğu mümkün kılan sürecin bir provasını mahiyetindedir. “Teşkilatçılık, idarecilik, hâkimiyet duygusu, adalet ve şefkat, vakar, yiğitlik, fedakârlık ve feragat, manevi derinlik gibi kültürümüzün bütün mümeyyiz vasıfları hiçbir zaman bu devirdeki kadar işlenmiş ve geliştirilmiş değildir” (Güngör, 1997: 70).

Bu medeniyetin ana vasfı devlete verilen önemdir. Erol Güngör için devlet: “Bir milletin maddi ve manevi kültürünü ayakta tutmak, onu yaşamaktan ve gelişmekten alıkoyacak tehlikeleri ortadan kaldırmak için kurulur” ve bu anlamda Türkler devleti milli varlığın temeli haline getirmişlerdir (Güngör, 1997: 80; Güngör, 2007: 137). Osmanlı Türkü “Kendisini Tanrı'nın kullarına hizmet etmek ve Tanrı'nın adını yüceltmek için kurulmuş bir devletin temsilcisi olarak” görmektedir (Güngör, 1997: 70-71). “Halkı hükümdarına mağrur olma padişahım senden büyük Allah var” demekte, hükümdar ise “kanun karşısında bu halkın en basit fertleriyle aynı muameleye tabi” tutulmaktadır. Osmanlı hükümdarı devlet uğruna boynunu kemende uzatmakta ve tahtı kaybederse de mülk Allah'ındır diyerek bir tevekkül göstermektedir. Halkın, inandığı kültür değerlerini korumakla görevli bir devlet için yaşayıp ölmeyi kural olarak benimsediği bir düzendir bu. Osmanlı düzeninde kanun üstünde hiçbir kuvvet yoktur çünkü kanun koyan devlet reisi değildir. Allah'tan başka hükümdar yoktur ve onların dilinde halk değil, Allah'ın emaneti olan kullar vardır. Bu düzende kanunu Şeyhülislamın fetvası tayin eder. İsyan eden Celali bile şeriatla devam vardır diyerek hükümeti kanuna şikâyet etme hakkına sahiptir (Güngör, 1997: 70-72).**

* Onun Osmanlı tarihine bakışı farklı olduğundan Osmanlı tarihini ele alan mevcut dönemlendirme yaklaşımlarının da yanlış olduğunu ifade eder: “Esasen ben Osmanlı tarihi hakkında okul kitaplarında verilen dönem şemalarının yanlış olduğunu kanaatindeyim; bu yüzden de on yedinci yüzyılı duraklama devri diye kabul etmiyorum.” (Güngör, 1991: 12).

** Cemil Meriç'in Attila İlhan'ın *Hangi Batı* isimli çalışmasını eleştirirken söyledikleri Güngör'ün yaklaşımı ile benzerlik göstermektedir: “Genç Osmanlılardan, genç sosyalistlere kadar bütün Türk aydınları bir hıyanet psikozu içindedir. Bu bir alınyazısı mı? Yani, haşın ve kaçınılmaz bir muayyeniyet mi söz konusudur? Elbette, imparatorluğun yükseliş devrinde aydın, toplumun herhangi bir ferdidir, zevkleri ile, zilletleri ile, mukaddesleri ile, acıları ile... Kadıdır, müftüdür, tahrirat kâtibidir vs. Toplumun herhangi bir ferdiyle aynı camide

Güngör bu noktada Osmanlı düzeninde idareciler, münevverler ile halk arasında büyük bir uçurum olmadığını vurgulamak istemektedir. 17. yüzyılda Osmanlı ülkesini dolaşan Evliya Çelebi'de de görülebileceği gibi Türkler "halkı ve münevverleri ile birlikte mütecanis, ahenkli ve son derece yaygın bir kültür meydana getirmişlerdir." Osmanlı ülkesinde kültürün temel kıymetlerini hem halk, hem idareci zümre hem de münevverler paylaşmakta aynı tanrıya kulluk eden, aynı peygamberin yolundan giden, aynı devlete hizmet eden, aynı dili konuşan, aynı hayat felsefesine, aynı ideallere sahip bir millet gerçeği ortaya çıkmaktadır (Güngör, 1997: 74-75).

Osmanlı cemiyeti sosyal gruplar arasında geniş transfer imkânları bulunan açık bir cemiyettir. İdareci tabaka, bir elit kadro veya aristokrasi olarak gelişmemiştir. İmparatorluk içinde bir fert, farklı sosyal statüler içinde sosyalleşmesini aynı kültürün etkisi içinde tamamlayabilmektedir. Kâtiplikten, sadrazamlık ve şeyhülislamlığa kadar her makama, rütbeye erişebilmek için Müslüman olmak, Türkçe konuşmak, mesleğinin ehli olmak şartları yeterliydi ayrıca hâkimiyet hakkına sahip hanedanlık fikri dışında Türk siyasi ve idari sistemi tam bir eşitlik prensibine dayanmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu yeryüzünde sömürgecilik yapmamış tek siyasi organizasyondur (Güngör, 1997: 27; Güngör, 2006: 154-155).

Dünyada Türkler kadar eski bir tarihe sahip olan pek az millet vardı ve bu millet yukarıda Batıya üstünlüğünün kanıtları olarak resmedilen düzen içinde dünya tarihinin en büyük destanını yazmıştı. Bu millet hâlâ yaşamakta ve yakın zamana kadar da dünyanın en büyük imparatorluğunu yaşattığına göre eşine az rastlanır bir yaşam gücüne sahipti. "Türk milleti şimdiye kadar hiç esir olmamış, üstelik bugün Birleşmiş Milletler Teşkilatının millet sıfatını verdiği birçok toplulukları idaresi altında tutmuştur. Şu hâlde yüzlerce yıl içinde teşekkül etmiş olan Türk kültürü bu milleti başkalarına hâkim kılacak kadar güçlü idi" (Güngör, 1997: 69). Erol Güngör'e göre imparatorluk deneyimi; yüzlerce yıl içinde teşekkül etmiş Türk kültürüne dayanmakta ve diğer milletlere hâkim olmak, onları yönetmek ve hiç esir olmamak Türk kültürünün karakteristiğini teşkil etmektedir.

Görüldüğü gibi modernleşme öncesi dönemi değerlendirirken Erol Güngör; Dündar Taşer ve Osman Turan'ın yaklaşımlarının etkisi altında, yer yer idealize edilmiş bir Osmanlı devlet ve toplum düzeni tahayyül ettiğinin ve "tozpembe bir manzara" çizdiğinin de farkındadır.** *Töre* dergisinde yazdığı *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* kitabına alınmayan yabancı seyyah ve elçilerin gözlemlerinden yola çıkarak

namaz kılar, aynı kahvede dinlenir, aynı sofrada yemek yer. Ne imtiyazı vardır, ne imtiyaz peşindedir. Tanzimat'tan sonra durum değişir. Aydın, kendi tarihinden koptuğu ölçüde aydındır; kendi tarihinden, yani kendi insanından. Batı'nın temsilcisi olduğu ölçüde aydın. Batı medeniyetine bağlanmak, deri değiştirmekle olmaz. Daha köklü, daha uzvî bir istihale gerek. Aydın, bu istihaleyi başardığı, yani ihanette muvaffak olduğu ölçüde benimsenir Batı tarafından. Padişah halktır. Gerçi, o da hastalığa yakalanmıştır, 'frengi hastalığı'na, ama yine de halk. Babîâli, Reşit Paşa'dan itibaren Avrupa'yı temsil eder. Saraydan da, halktan da kopmuş bir bürokrasi. Aydın da bir bürokrattır; o da mütevazı bir temsilcisi bulunduğu içtimaî zümre gibi şöhret ve itibarını yeni efendilerine, yani Avrupa'ya borçludur." (Meriç, 2020: 27).

* Güngör'ün bu durumu şöyle ifade eder: "Aktardığımız müşahede ve yorumlardan ortaya çıkan toz pembe manzara bugün hepimizi şaşırtabilir; hemen 'biz kusursuz bir millet miydik?' sorusunu akla getirir. Türklerin en parlak zamanlarında bile bir takım kusurlarının bulunduğu, her bakımdan mükemmel sayılmayacakları muhakkaktır." (Güngör, 2007: 160).

** Muhafazakâr düşünce içinde Osmanlı İmparatorluğu mirası önemlidir. Erol Güngör'ü *Tarihte Türkler* kitabına yazmaya iten sebep Batılılaşma meselesinin bütünlüklü/alternatif bir tarih yorumunu geliştirebilmektir (Akıncı, 2012: 181-183).

milli karakter özelliklerini soyutlamaya giriştiği bir makalesinde bu husus özellikle belirgindir.*

Burada Güngör özetle; değişim sürecinde geliştirdiği küçüklük ve aşağılık kompleksi içinde münevverin karakterinin aşındığını ve neticede münevverin değil ama temel karakter hususiyetlerini kaybetmeyen halkın, Avrupa karşısında üstün olduğunu belirtmektedir (Güngör, 2007: 159). Halk, Batıya karşı üstündür ve hâkimiyeti bu anlamda kaybetmemiştir, münevver ise Batıya teslim olmuştur. Batının empoze ettiği değer ve kurumları benimserse devleti düze çıkarabileceğini düşünmektedir. Genel anlamda modernleşme, serbest değil mecburi kültür değişmesi karakterinde olunca** münevver büyük bir yabancılaşma içinde Batının pozitivist, materyalist zihniyetini sahiplenmiş ve giderek sömürülen bir memleketin üyesi gibi davranmaya başlamıştır. Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı Avrupalı ve pozitivist münevverin tipik örnekleridir. Yenileşme döneminin standart Türk münevveri modelini teşkil ederler. Bu münevverin temel hususiyeti kendi dine ve kültürüne yabancılaşmış olmasıdır tipik anlayışına göre din ise geri kalmış halk kütlelerinin kültürüdür ve burada münevvere düşen görev; ortadan kaldıramasa bile dini ıslah etmek ve modernleştirmektir. Halk dindarlaştıkça yükseleceğini, dinden uzaklaştıkça gerilediğini, münevver ise tam tersini düşünmektedir. Halk kültüründe ahlakın kaynağı dindir. Batıdan iktibas edilen kanunlar münevverlere ahlaki bir norm ve değer sistemi getirmemiştir. Münevver hem kendi memleketinin hem de Batı ülkelerinin örf ve adetlerinin dışında kalmış ve köksüzleşmiştir. İkinci Meşrutiyet'in münevveri, borcunu ödeyemeyeceği için babasının mirasını, verasetini reddetmiş, Avrupa'nın nefretinden kurtulmak için kendi üstünlüğünün bir ifadesi olan tarihinin sırt çevirmiştir. Neticede Avrupa'nın merhametini kazanmak adına bir bozgun psikolojisi içinde babasını öldürmüş, Batının kendisini evlat edinmesini beklemektedir (Güngör, 1997: 36-37, 64-65).

Bu anlamda, Batılı devletlerin baskısı ile Tanzimat Fermanı tebaanın eşitliğini taahhüt ettiği zaman, buna en büyük tepkinin, üstünlüğünü yitiren halktan gelmesi normaldir. Halkın kendi kültürünü sürdürdüğü; ama münevverin farklı bir kültürel değerler sistemini kabul etmeye başladığı bir kronoloji söz konusudur. Güngör için yukarıda sitayişle bahsettiği Osmanlı düzeninin bozulmasına başlangıç 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile Tanzimat Fermanı'dır. Güngör, III. Selim ve II. Mahmut'un reform teşebbüslerini de Tanzimat'tan ayrı tutar. Ona göre Tanzimat ve Islahat Fermanları Batılı devletler tarafından empoze edilen bir antlaşma mahiyetindedir:

Her ikisinin de asıl hedefi Türk devletinin kendi vatandaşları ve kendi ülkesi üzerindeki hükümler haklarını sınırlamak ve bilhassa Avrupalıların yerli temsilcisi durumunda bulunan azınlıklara imtiyaz vermektir. Türk devleti bundan sonra bütün vatandaşlarına adalet ve şefkatle muamele edeceğini,

* Erol Güngör kültür ve milliyetçilik meselesinin temel konularını ağırlıklı olarak *Töre* dergisinde ortaya koymuştur. Bir bakıma düşüncesinin çekirdeğini bu dergideki yazıları oluşturur. Bununla birlikte *Töre* dergisi yazıları makale derlemeleri şeklinde tanzim edilen kitaplarına serpiştirilmiştir. Onun düşüncesinin tarihsel gelişimini daha kolay takip edebilmek adına *Töre* dergisi yazılarının kronolojik sıra gözetilerek müstakil bir kitapta yayınlaması iyi olur.

** Güngör'e göre "dışarıdan kültür adapte etmek yoluyla bir değişme yaratmak durumunda bulunanlar ise, çok defa benimseyecekleri kültürün yapısını ve işleyiş tarzını sathi bir şekilde görmekte ve yabancı kültürde müşahade ettikleri üstünlüğe ait sebep-netice münasebetlerini de ekseriya yanlış anlamaktadırlar" (Güngör, 1997: 30).

artık kimseye zulüm yapılmayacağını, her işte kanunun hâkim olacağını ilan ederken kendi siyasi ve sosyal nizamının, o ana kadar despotik bir sistemden ibaret bulunduğunu kabul ediyordu (Güngör, 1997: 82).

Burada Güngör'ün yorumu açıktır: Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'na müdahale etmek istemiş, Tanzimatçılar da devleti kurtarmak ve güçlendirmek adına bu müdahaleye ses çıkarmamışlardır. Dolayısıyla burada karşılıklı bir uzlaşma söz konusudur. Güngör'e göre Tanzimat paşaları, Avrupa'nın üstünlüğünü kabul etmişler ve Batılılaşma hareketi de bu argüman üzerine bina edilmiştir. Güngör bu noktada Tanzimatçılardan çok, bu hareketin sadece eksikleri ve kusurları ile ilgilenen muhalif münevverlere yüklenmiştir.*

Bu durum modernleşme sürecini münevver kadrolar arasındaki bir sınıf mücadelesi olarak kavramasıyla ilgilidir ki zaten Osmanlı münevveri de bürokrasi içinde karakterini kazanmış bir aktördür. Güngör'e göre münevverin gündemi ve programı ile Tanzimat paşalarınınki farklıdır. Şinasi gibi münevverler aydınlanma felsefesinin tabii hukuk, adalet, ferdi haklar, kardeşlik gibi kavramlarını medeniyet ve selamet olarak benimsemiştir. Oysa iktidardaki devlet adamı bu değer ve kurumları, devleti güçlendirebileceği reformlar açısından ele almaktadır. Bu yönde adımlar atıldığı zaman Şinasi örneğinde Osmanlı münevverlerinin süreci kanun düzeyine geçiş olarak alkışlamaları, Mustafa Reşit Paşa'ya övgüler düzmeleri normal karşılanmalıdır. Osmanlı münevverinin hürriyet mücadelesi olarak gördüğü süreci, idareci yüksek tabaka devletin bekası açısından değerlendirmektedir. Bu anlamda idareci tabaka daha ölçülü, gerçekçi ama bu tabaka dışında kalan muhalif münevver ise daha radikal ve romantiktir. Ayrıca muhalefetin davranışlarına arzu ve hevesler hâkimken, iktidar eliti zorunluluk düşüncesi ile hareket etmektedir. Muhalif münevver, değişimin devlet tarafından bir an önce gerçekleştirilmesini talep ederken devleti milli kültürün bir koruyucusu gören devlet adamı, bu arzulara direnmektedir. Birinci Meşrutiyet'ten sonra iktidar mücadelesini devlet adamının gerçekçiliği ile muhalif münevverlerin hayalciliği şekillendirmiştir. İktidarın dışındaki münevverler de modernleşme programını eleştirdiklerinde bunun yanlışlığından değil eksikliğinden dem vurmuşlar: "Milli varlığın en büyük dayanağı olan Türk devletini bu yaldızlı kavramların üstünde" görememişlerdir. (Güngör, 1997: 83). Devlete rağmen ilerleme olamayacağını göremeyen münevver, büyük bir yanlışlığı içerisindedir. Güngör için bu süreçte asıl sorumlu aktör, tıpkı bir sömürge idaresi altında yaşar gibi davranmaya meyyal hale gelen münevver tabakadır.

Erol Güngör'de hâkimiyet fikri hem Osmanlı hem de Cumhuriyet modernleşmesini değerlendirmede anahtar unsurlardan bir tanesidir. Güngör'e göre modernleşme tecrübesi, Osmanlı örneğinde devletin ve dolayısıyla hâkim millet olma vasfının yitilmesi ile sonuçlanmıştır. Askeri yenilgiler ve toprak kayıpları münevver tabakada bir bozgun psikolojisi yaratmıştır. Milli Mücadele ile bir ulus devlete razı olan Cumhuriyet yönetiminde ise münevver daha şiddetli bir Avrupalılaşma davranışı sergilemeye başlamıştır. "İstiklaline yeni kavuşan bir memleket, daha evvel sömürgeci idarenin kabul ettirdiği şeyleri nasıl ortadan kaldırırsa, bizim

* Güngör'e göre Tanzimatçıları eleştiren muhalif aydınların yanında, Tanzimat'ın devlet adamları daha muhafazakâr, yerli ve İslam kalmaktadırlar. Bu yorum Güngör'ün Tanzimat geleneği ile başlayan değişimi modernleşme; Cumhuriyet ile radikalleşen değişimi Batılılaşma olarak nitelemesinden kaynaklanmaktadır. Güngör Cumhuriyet inkılapçılığına eleştirel yaklaşmakta ama Osmanlı değişimini olumlu görmektedir (Güngör, 2019: 16, 18).

modernistler de tarihte ilk defa istiklal yüzü gören bir halkın yaptığı gibi, her mânâda orijinal müesseseler kurmak gerektiğine inanıyorlardı” (Güngör, 1997: 43).

Erol Güngör sıklıkla Cumhuriyetin dil, tarih, kültür, sanat ve eğitim alanındaki politika, uygulama ve söylemlerine yönelik sert eleştiriler dile getirerek geçmişi sıfırladığı için gelenekle bağı kesilen bir modernleşme tecrübesinin, başarısızlığa mahkûm olduğunu vurgulamıştır. Bunun bir sebebi de onun Osmanlı modernleşmesi ile Cumhuriyet inkılaplarını aynı ayarda görmemesidir. Cumhuriyet’ten önceki yenileşme çabaları teknolojik medeniyeti benimseme açısından değerlendirildiğinde daha şuurlu ve doğrudur. Osmanlı ıslahatı Türk cemiyetinde eksik olan tarafları ikmal etme amacındadır; ama Cumhuriyet inkılapları bir medeniyet ve kültür değişimi hedeflemektedir. Cumhuriyetçiler; çağdaş medeniyet denince pozitivizm ve laikliği anladıklarından dinin kültür ve toplum içindeki gücüne, geleneksel hukuka, Arap harflerine, medreselere ve fese karşı çıkarlar. Bu nedenle Cumhuriyetçiler, Avrupalılar nezdinde mahalli adet hükmünde bulunan şeyleri önemsediklerinden gerici sayılmalıdırlar. Manevi kültür sahasında kalan bu inkılaplarla iktisadi bir gelişme kaydedilmesi mümkün değildir. Oysa, Türkiye’yi Batı cemiyetlerinin sosyal ve teknolojik organizasyon seviyesine ulaştıran, başka bir ifade ile ülkenin sanayileşme ve kalkınmasını sağlayanlar, muhafazakârlardır. Teknoloji medeniyeti, Türkiye’ye İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupalı olmayan, meselelere ideolojik yaklaşmayan, pragmatik, yerli ve ilerici muhafazakâr kadrolar eli ile girebilmiştir.*

Sonuç

1982 yılına gelindiğinde Güngör hâlâ yerli kültürün inşa edilmesi bakımından durumun pek parlak olmadığından yakınmaktadır. Türkiye teknoloji bakımından belki Selçuklu ve Osmanlı devirlerinden ileridir; ama bugün Beyazıt Meydanını tanzim eden mimar, Beyazıt Cami ve Külliyesini yapan mimarın kültür ve estetik olarak oldukça gerisinde kalmıştır (Güngör, 1997: 105). Türkiye imparatorluk devrinde başlayan uzun, ıstıraplı ve mecburi bir kültür değişmesi sonucunda geldiği noktada kendi milli kültürünü teşekkül ettirebilmiş değildir. Bunu gerçekleştirme beklenen münevverler arasında da bir kültür bütünlüğü bulunmamaktadır. Ortada sadece halkın büyük çoğunluğunun benimsediği ama işlenmemiş ve başboş yaşama bırakılmış gelenekli bir halk kültürü vardır. Kütüphane rafları ile müze vitrinlerinde duran kültür mirası ve malzemesini işleyecek, ehliyet sahibi bir münevver kadroya ihtiyaç bulunmaktadır. Binlerce yıllık bir Türk tarihi ve kültürüyle övünmek başka, bu mirası ele alıp işleyebilecek bir entelektüel seviyeye ulaşabilmek başka bir şeydir. Yeni nesil, bu geçmişten neyin alınıp alınamayacağı hususundaki cehaletini yenemez ise; Türkiye “gevşek bir kabileler federasyonu” halinde yaşama devam edecektir (Güngör, 2003: 85-86).

Erol Güngör, ülke münevverinin kendi geçmişini değerlendirmesi, bu geçmişin bugün ve gelecek ile ilişkili bir vizyon içinde kavranabilmesi ve dolayısıyla sahih bir modernleşme patikası belirlenebilmesi adına bütüncül bir perspektif

* Erol Güngör’ün buradaki yaklaşımı İdris Küçükömer’in *Düzenin Yabancılaşması*’ndaki, Batıcı-laik bürokratik geleneği sağ, İslamcı-doğucu halk cephesini sol olarak yeniden tasnif etmesini akla getirmektedir. Bunun sebebi Küçükömer’e göre Batıcı-laik kanadın üretim güçlerini yaratamamış olmasıdır (Küçükömer, 2006: 72-74).

önermiştir. Bu perspektifin daha sonraki bilim insanları ve entelektüeller tarafından geliştirilmediği ve onun fikirlerinin de yeterince önemsenip tartışılmadığı yönünde genel bir kabul olduğu ileri sürülebilir (Alkan, 2000: 168; Özakpınar, 2014: 69; Kayalı, 2021: 115; Amman, 2022: 127-128). Bu durumun birkaç önemli sebebi bulunmaktadır.

Öncelikle Güngör; kültür ve tarihi, süreklilik içinde değerlendirirken modernleşme sürecini, bu bağlamda kavramaya yönelik bir gelenek oluşturmak istemektedir. İster Ziya Gökalp-Mümtaz Turhan, ister Yahya Kemal-Ahmet Hamdi Tanpınar-Dündar Taşer çizgisinde olsun, onun yapmaya çalıştığı; mevcut birikimi eleştirerek ve geliştirerek aşabilmektir. Bu anlamda böyle bir diyalektik inşa etme isteği entelektüel olarak üstlendiği bir misyonun gereğidir. Kültür değişmesinin tahlili yönünde sorduğu temel sorular halen geçerliliğini korumaktadır.

İkinci husus Güngör'ün muhatap aldığı kitle tarafından anlaşılabilmesi ile ilgilidir. Güngör'ün belirli bir düşünsel geleneğin, parti ve örgütün sözcülüğünü üstlenme gibi bir misyonu yoktur. Düşünceleri ve eleştirileri bütün ideolojik mahfillere yöneliktir. Yılmaz Özakpınar, Mümtaz Turhan'ın eskiye muhabbet besleyenlerle sadece yeni olanı önemseyenler arasında konumunu belirlemeye çalışarak, neticede her iki kesime de derdini anlatmak durumunda kaldığını belirtmiştir (Özakpınar, 1995: 167). Aynı şey Erol Güngör için de geçerlidir. Sağ ya da sol onun düşüncesinin derinliğini kavrayabilecek bir tutum alabilmiş değildir. Akademik metinler yazmış, çeviriler yapmış, gazete ve dergilere pek çok yazı vermiş komple bir entelektüel faaliyetin amacı; ideolojisi fark etmeksizin ülke münevveri tarafından anlaşılacak ve düşünsel ortamın kalitesini yükseltebilmektir.

Üzerinde durulması gereken son husus, Erol Güngör'ün dar bir yerelcilikle soyut bir evrensellik arasında sıkışmamış olduğudur. Cumhuriyet'in Batılılaşma anlayışına ne kadar eleştirelse Batı-merkezci modernleşme paradigmasına da o kadar mesafelidir. Yerel kültürün medeniyet yaratma kapasitesini hep önemsemiştir. Erol Güngör'e göre Batı modeline sırt çevirmek ne kadar abes ise insanlığın en ileri ve yüksek değerlerini hep Batı'nın üreteceğine inanmak da o kadar boştur. Kültür ve din, çağın koşullarına göre hayatı yeniden kurmalı ve tanzim etmelidir. Düşüncesinde işaret ettiği ve düşüncesinin takip edilmesi zorlaştıran husus da budur.

Kaynakça

- Akıncı, M. (2012). *Türk muhafazakârlığı çok partili siyasal hayattan 12 Eylül'e*. Ötüken Neşriyat.
- Alkan, A.T. (2000). Halefi olmayan bir ilim adamı: Erol Güngör. *Doğu Batı*, 11, 167-174.
- Alptekin, M. Y. (2008). Erol Güngör (1938-1983). M. Ç. Özdemir (Ed.). *Türkiye'de Sosyoloji II* (425-465). Phoenix Yayınevi.
- Amman, M. T. (2022). Erol Güngör yalnızca değerlendirme yapmamış, aynı zamanda değerlendirmelerinin gereğini de yapmış bir aydındır. M. K. Şan (Söyleşi). *Tezkire*, 82, 121-128.
- Armağan, M. (2003). *Hilmi Yavuz ile Doğu'ya ve Batı'ya yolculuk*. Ufuk Kitapları.

- Aygün, M. (2013). *Türkiye’de Amerikan eksenli muhafazakârlık Mümtaz Turhan ve batılılaşma tartışmaları*. Doğu Kitabevi.
- Ayvazoğlu, B. (2022). *Erken kayan yıldız Erol Güngör*. Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.
- Çalen, M. K. (2020). Erol Güngör ve bir başka milliyetçilik olarak ülkücülük üzerine notlar. *Milli Mecmua*, 12, 59-73.
- Çelenk, T. (2017). *Türk sağının düşünce atlası*. Mahfil Yayınları.
- Gencer, S. (2023). Yol ve Töre dergilerindeki yazıları ekseninde Erol Güngör’ün Türk soluna yönelik eleştirileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 59, 82-98. <https://doi.org/10.35237/sufesosbil.1309640>
- Güngör, E. (1971). Önsöz. E. Kedorie. *Avrupa’da milliyetçilik*. M. H. Timurtaş (Çev.). Milli Eğitim Basımevi.
- Güngör, E. (1991). *İslam’ın bugünkü meseleleri*. Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1997). *Türk kültürü ve milliyetçilik*. Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2003). *Sosyal meseleler ve aydınlar*. Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2005). *Türkiye’de misyoner faaliyetleri*. Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2007). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2019). *Dünden bugünden tarih-kültür ve milliyetçilik*. Yer-Su Yayıncılık.
- Kayalı, K. (1994). *Türk düşünce dünyası I*. Ayyıldız Yayınları.
- Kayalı, K. (2021). *Eskimeyen entelektüellere yaslanan Türk düşüncesinin dinamikleri*. Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kozanoğlu, C. (2022). *Bıçkın ve ahlak yeni Türkiye’nin hikâyesi*. M. Cabas (Söyleşi). Can Sanat Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2006). *“Batılılaşma” düzenin yabancılaşması*. Bağlam Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türkiye’de din ve siyaset makaleler-3*. M. Türökone ve T. Önder (Çev.). İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2020). *Umrandan uygarlığa*. İletişim Yayınları.
- Mollaer, F. (2018). *Yerliliğin retoriği*. Phoneix Yayınevi.
- Morva, O. (2023). Türkiye’de siyasal kültür üzerine Murat Önderman ile söyleşi. 4. *Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 22, 85-125. <https://10.26650/4boyut.2023.1277683>
- Öz, A. (2017). Erol Güngör: Tarihe, kültüre ve dünyaya açılan bir düşünür. Ö. Buçukcu (Ed.). *Cumhuriyet Dönemi Türk Düşüncesi* (ss. 189-213). Bibliyotek Yayınları.
- Özarpınar, Y. (2014). *Kültür ve medeniyet üzerine denemeler*. Ötüken Neşriyat.

- Özakpınar, Y. (1995). *Mümtaz Turhan ve batılılaşma meselesi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özarıslan, E. (2007). *Düşünce ufuklarında Erol Güngör'ün sanat, edebiyat, dil ve tercüme hakkındaki görüşleri*. Lotus Yayınevi.
- Poyraz, H. (2020). Erol Güngör'e tanıklık: minör bir katkı. *Milli Mecmua*, 12, 15-19.
- Safa, P. (1996). *Türk inkılabına bakışlar*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şahbaz, Y. (2022). *Akıntıya karşı bir aydın Erol Güngör*. Kadim Yayınları.
- Tanpınar, A. (1997). *19. asır Türk edebiyatı tarihi*. Çağlayan Kitabevi.
- Taşkın, Y. (2007). *Anti-Komünizmden küreselleşme karşıtlığına milliyetçi muhafazakâr entelijansiya*. İletişim Yayınları.
- Turhan, M. (1969). *Kültür değişimleri sosyal psikoloji bakımından bir tetkik*. Milli Eğitim Basımevi.
- Vayni, C. (2021). *Türk düşünce hayatında Erol Güngör*. Yediveren Yayınları.